

Een bijzondere aanwinst die perfect past in het jaarthema 'De geschiedenis van de pers' van de Historische Drukkerij vult deze nieuwsbrief, die voor de gelegenheid niet uit twee maar zelfs vier pagina's bestaat. Het is dan ook een erg spannende nieuwsbrief die artikelen bevat van twee gastschrijvers, en niet van de minste! Stap mee terug in de woelige periode van de Brabantse Omwenteling...

Een terugblik naar de negentiende eeuw...

Nieuwe aanwinst: drie jaargangen 'Gazette van Antwerpen'

De afgelopen tijd kon de Historische Drukkerij weer een bijzondere aankoop doen. Drie jaargangen van de Gazette van Antwerpen, in leder ingebonden halfband van de jaren 1789, 1790 en 1791 konden aan de collectie toegevoegd worden. Het bijzondere van deze kranten is het feit dat ze uitgegeven zijn ten tijde van de Brabantse Omwenteling en de woelige periode eromheen. We gingen op zoek naar personen die deze bijzondere aanwinst konden toelichten en kwamen uit bij **Steven van Impe**, (conservator Oude Drukken in de Hendrik Consciencebibliotheek van Antwerpen) en **Bert Hendrickx**, (voorzitter van Taxandria, de Geschied- en Oudheidkundige Kring van de Antwerpse Kempen).

Een Turnhoutse redacteur voor de Antwerpse krant...

Beide heren kwamen voor een bespreking naar de Historische Drukkerij afgezakt. Steven verbaasde ons bij het binnenkomen al direct met een mededeling: 'Wisten jullie dat in die periode een Turnhoutenaar de redacteur van de Gazette van Antwerpen was?' Nee, dat wisten we niet, maar we waren wél een en al oor. Steven, die een uitgebreide studie maakte over de volledige geschiedenis van de Gazette van Antwerpen, vertelde honderduit. Het artikel zal verschijnen in De Gulden Passer, maar hij was bereid voor onze nieuwsbriefabonnees een samenvatting te maken toegespitst op de periode van onze nieuwste aanwinst.

Bert, die een ruime algemene geschiedkundige kennis heeft, vroegen we om een tijdsbeeld te schetsen en de krant hierin te plaatsen. Voor de meesten van ons is het immers van de schoolbanken geleden dat we nog met begrippen als Brabantse Omwenteling, Statisten en Vonckisten geconfronteerd waren. Het zou dus erg welkom zijn even kort een beeld te geven van deze rumoerige periode. Met de drie jaargangen onder de arm keerde hij huiswaarts en bracht ons enige tijd later een bondige maar duidelijke samenvatting die we samen met Steven's artikel in deze (voor de gelegenheid 4 pagina's tellende) nieuwsbrief aan u presenteren.

Jaarthema

Het jaarthema van de Historische Drukkerij Turnhout is nog tot het einde van dit jaar 'Stop de persen! De geschiedenis van de krant'. Nog slechts drie openingsweekends hebt u de gelegenheid deze tentoonstelling te bezoeken. De data van deze openingsweekends zijn:

24/25 september
22/23 oktober
26/27 november

Iedere bezoeker wordt door onze vrijwilligers rondgeleid in dit boeiende verhaal en ontvangt tevens een herdruk van de Gazette van Antwerpen van 28 mei 1790. Hierin vindt u het artikel over de Slag in Tielen waarvan sprake in het artikel in deze nieuwsbrief.

Het bezoek aan de Historische Drukkerij met rondleiding is gratis!

De Gazette van Antwerpen onder de Oostenrijkers en de Brabantse Omwenteling

door Steven van Impe

Toen de Brabantse Omwenteling uitbrak werd de Gazette van Antwerpen al bijna een halve eeuw uitgegeven door de familie Van Soest: eerst door Jean François (vanaf 1740), daarna door zijn zoon Hendrik Van Soest. Via hun voorgangers ging de krant terug op een nieuwsblad dat omstreeks 1635 voor het eerst gepubliceerd werd.

Hoewel er enkele aanvaringen waren geweest met de censor had de krant over het algemeen geen problemen met het Oostenrijkse gezag. Dat was wellicht mee te danken aan de voorzichtige koers van redacteur Jacob Van der Sanden (1726-1799), een geboren Turnhoutenaar die zich in Antwerpen had gevestigd en daar ondermeer secretaris van de Academie werd. In die hoedanigheid ontmoette hij zelfs keizer Jozef II toen die pseudo-incognito door de Zuidelijke Nederlanden reisde. Voor Van der Sanden was de courantier een staatsambtenaar, die zich van alle kritiek op zijn oversten moest onthouden.

Van der Sanden liet verschillende geschriften na, en in één daarvan heeft hij het uitvoerig over zijn taak als redacteur. We krijgen zo een glimp in de werking van een krant in het ancien régime. De Gazette van Antwerpen verscheen twee keer per week, en wel op dinsdag en vrijdag. De redacteur moest op maandag en donderdag een hele dag in de drukkerij aanwezig zijn, maar kon de andere dagen thuis werken. De drukker hield telkens één zetkast en één drukpers voorbehouden voor de krant. Er was één drukkersgezel, die zowel het zetten als het drukken voor zijn rekening nam, en op maandag en donderdag kwam er ook een drukkersjongen helpen om het papier te laden en de letters in te inkten.

De krant telde in deze periode (circa 1772) niet minder dan 1300 abonnees, zowel binnen als (ver) buiten Antwerpen. Per aflevering betaalde men twee oorden, een jaarabonnement kostte 4 schellingen - in die prijs zat dan ook de thuisbezorging. De meeste inkomsten werden gegenereerd door advertenties, zodat de drukker jaarlijks een winst maakte van om en bij de 3300 gulden, een bedrag waarmee men al een mooi groot huis kon kopen.

In de korte periode van de Verenigde Belgische Staten (1789-1790) nam de Gazette van Antwerpen plots een zeer staatsgezinde houding aan. Hadden Van Soest en Van der Sanden hun loyaleit ingeruild? Dat is onwaarschijnlijk. Feit is dat tijdens de eerste Oostenrijkse Restauratie (1790-1792) de krant gewoon bleef verschijnen, en opnieuw Oostenrijksgezind was. Dit was zeer tegen de zin van Cornelis Martinus Spanoghe, een uitgever die het omwille van zijn trouw aan de Oostenrijkers zwaar te verduren had gekregen: zijn winkel was door een woedende menigte kort en klein geslagen en zijn boekdrukkerij in brand gestoken. Spanoghe eiste dat hij, en niet de trouweloze Van Soest, voortaan het monopolie van de krant zou krijgen.

Oud-burgemeester Rumoldus Torfs werd op onderzoek uitgestuurd. In zijn rapport schreef hij dat Van Soest inderdaad berichten van Hendrik Van der Noot had gepubliceerd, maar dit enkel onder dwang en omdat hij vreesde hetzelfde lot als Spanoghe te moeten ondergaan. Van Soest kreeg dus vergiffenis, en mocht de krant verder uitgeven. Waarschijnlijk werd ook Van der Sanden terug redacteur (als hij al ooit de pen heeft neergelegd), en dat tot aan zijn dood in 1799. In die periode werden de Zuidelijke Nederlanden definitief onder de voet gelopen door de Franse revolutionairen. Het is niet duidelijk hoe Van der Sanden zich daarbij voelde. Vast staat wel dat hij, al dan niet vrijwillig, in 1795 nog deelnam aan een Frans revolutionair feest: tijdens een feestelijke processie door Antwerpen was hij één van de tien vieillards die hun dankbaarheid over de Vrijheid symbolisch uitdrukten.

Na de dood van Van der Sanden bleef de Gazette van Antwerpen nog een tijdje bestaan, hoewel ze het erg moeilijk had zich aan te passen aan de nieuwe politieke omstandigheden. In 1801 stierf uitgever Hendrik Van Soest, zonder nageslacht. De Gazette werd nog een tijdje voortgezet door P.J. Franck, die meer dan 36 jaar in dienst was geweest van Van Soest. Maar aangezien er intussen ook andere kranten werden uitgegeven en het aantal abonnementen zienderogen slonk, zag Franck zich genoodzaakt de uitgave stop te zetten. Op 6 maart 1804 viel het doek over Antwerpens langstlopende krant; de nieuwe tijdsgeest, met steeds verdergaande persvrijheid en democratie, luide echter een ware bloeitijd in voor de pers.

De Brabantse Omwenteling

door Bert Hendrickx

De begrippen *patriotten*, *Oostenrijkse periode* en *Slag van Turnhout* doen velen een belletje rinkelen. Maar hoe zat nu weer de vork in de steel? Een korte schets...

De Oostenrijkse Keizer Jozef II wou de ideeën van de Verlichting graag toepassen in zijn bestuur. Nadat hij incognito had rondgereisd in *zijn* Zuidelijke Nederlanden en de bestuurlijke en sociaal-economische wanorde vaststelde, wilde hij dan ook deze gewesten snel én grondig moderniseren, centraliseren en uniformiseren.

Zo kreeg hij de spotnaam *keizer-koster* vanwege zijn verregaande bemoeizucht en regeldrift ten opzichte van Kerk en clerus. Onnuttige kloosterorden werden afgeschaft; bisschoppen werden door hemzelf benoemd; bedevaarten werden verboden. Zelfs de opleiding van de geestelijken werd onder staatstoezicht, in een *Algemeen Seminarie* geplaatst.

Ook de goedbedoelde, maar tacteloos doorgevoerde bestuurlijke en gerechtelijke hervormingen vielen niet in goede aarde bij de bevolking.

Er ontstond een breed gedragen verzetsbeweging. Zowel de conservatieven, zoals de geestelijken, ambachtslui en de Statisten, een groepering rond de Brusselse advocaat Hendrik van der Noot, als de progressieve, vrijheidslievende burgerij onder leiding van de advocaat Jan-Frans Vonck spanden samen tegen het ongelukkige beleid van Jozef II. Ook het volk werd rumoerig door de economische en agrarische malaise en de daarbij horende prijsstijgingen.

In Hoogstraten werd op 24 oktober 1789 *het Manifest van het Brabantse Volk* afgekondigd, waardoor Jozef II niet langer als vorst van onze gewesten werd erkend.

Generaal Jan Andries Vander Mersch werd door Vonck overtuigd om de leiding te nemen van een schaars bewapend patriottenleger. Vanuit Breda werd de aanval ingezet.

Op 25 oktober trok het vrijwilligersleger van Vander Mersch, bestaande uit ca. 2000 soldaten onder enthousiast gejuich Turnhout binnen. De Brabantse leeuw werd op het stadhuis gehesen. De stad werd in gereedheid gebracht en voorzien van grachten en wegversperringen.

Op 27 oktober naderden ca. 3500 geoefende en goed bewapende Oostenrijkers onder leiding van generaal Schröder. Een aanzienlijk gedeelte van de patriotten verschanste zich achter de kerkhofmuur van de Sint-Pieterskerk.

De eerste Oostenrijkse aanval vond plaats aan het begin van de Gasthuisstraat. Nadat ze het gasthuis binnenvielen en beroofden barstte de werkelijke strijd uit. De patriotten, actief geholpen door vele burgers, bekogelden de vijand, zodat ter hoogte van de Hofpoort de Oostenrijkers langs alle kanten werden aangevallen. Vier uur later kende de *Slag van*

Turnhout een einde met de eerloze terugtrekking van het keizerlijke leger. Deze overwinning kende een grote weerklank in de Oostenrijkse Nederlanden.

Buiten verwachting behaalde het vrijwilligersleger nog enkele successen tegen de Oostenrijkers, zoals in Gent, Tienen, Diest en Brussel. Overal waar generaal Vander Mersch kwam, werd hij triomfantelijk ontvangen als de held van het vaderland. De Oostenrijkers verlieten het land. De Brabantse Omwenteling was geslaagd.

Op 11 januari 1790 werden de 'Verenigde Nederlandse Staten' (*Etats Belghiques Unis*) uitgeroepen.

De eensgezindheid binnen het nieuwe bestuur was van korte duur. Een strijd tussen de Vonckisten en de Statisten werd beslecht in het voordeel van de laatsten. De labiele politieke situatie en het uitblijven van de beloofde internationale hulp zorgden ervoor dat in december 1790 de troepen van de nieuwe keizer Leopold II zich snel meester konden maken van de Zuidelijke Nederlanden. De kortstondige onafhankelijkheid kwam ten einde.

Wiens brood men eet, diens woord men spreekt is een uitdrukking die zeker van toepassing is op de Gazette van Antwerpen tijdens deze woelige periode. Het is opvallend, maar begrijpelijk dat de krant zich steeds plooidde naar gelang de machthebber van het ogenblik.

Staatsgetrouw publiceerde de redactie in 1789 alle verordeningen uit Wenen en bracht de lezer nauwgezet op de hoogte van de (wankele) gezondheid van Jozef II.

Hoewel de titel *Gazette van Antwerpen* doet vermoeden dat het nieuws grotendeels regionaal georiënteerd is, moeten we vaststellen dat de meeste artikels handelden over buitenlandse aangelegenheden. Rome, Firenze, Livorno, (sint-) Petersburg, zelfs Philadelphia en vele andere plaatsen kregen voorrang op nieuws uit Brussel, Leuven, Antwerpen, of ... de Antwerpse Kempen.

Na de Brabantse Omwenteling in december 1789 verandert de ondertitel van de krant van *Met privilegie van zyne keyzerlyke en koninglyk-apostolyke majesteyt* naar *Met permissie van het Vereenigd comite der Nederlanden*, geïllustreerd met de Brabantse leeuw. Voor het eerst is er sprake van *den Heere Vander Mersch, generael commandant*

van het Patriotsche leger in de krant van 11 december 1789. Op 18 december bericht de krant: *Dees stad [Brussel] komt eyndelyk het jok van de Keyzer af te schudden, en zig te verlossen van de Keyzerlyke Troupen, en van het Oostenryks Gouvernement.* Van dan af worden meerdere verklaringen en officiële teksten *der Belgische Provincien* integraal gepubliceerd.

Van een Slag van Turnhout is in de krant nog geen sprake geweest... Het is pas in de *Gazette* van 23 april 1790 dat een herdenkingsviering van de slag wordt beschreven.

Ondertussen heeft de krant als ondertitel gekregen: *met permissie van de hoogmogende heeren staeten van Brabant.* In de krant van 28 mei 1790 worden de Oostenrijkse wreedheden beschreven die op 24 oktober 1789 plaatsvonden in Tielen. Zijdelyngs wordt de slag van Turnhout aangehaald. Pas in de krant van 2 november 1790 krijgt de Turnhoutse overwinning een eerste, eigen artikel, *om de Verjaering te vieren van de Victorie, ten voorleden jaere op dezen dag [27 october] op de Oostenrykers zoo roemweerdiglyk behaeld te hebben...*

De onenigheid binnen het nieuwe bestuur van de 'Verenigde Nederlandse Staten' en de terugkeer van de Oostenrijkers in de Zuidelijke Nederlanden komen in december 1790 duidelijk aan bod. Op vrijdag 3 december meldde de krant: *De dry staeten van Brabant verklaeren tot onderigtinge van het Publiek, dat zy met veel leetwesen vernomen hebben, dat de Stad van Namen onder de magt is van de oostenrykers...*

Een week later staat onder de hoofdtitel van de krant opnieuw: *met permissie van zyne keyzerlyke en koninglyke majesteit* en bericht de krant braafjes opnieuw de verordeningen uit Wenen.

*t Kan verkeren...

Literatuur:

J.E. Jansen, *De Brabantsche omwenteling (patriottentijd) Turnhout-Kempen*, Turnhout, 1940.

H. de Kok (red.), *De kleine geschiedenis van de Kempen in 20 dagen. Dag 8*, Zwolle, 2008.

Gazette van Antwerpen, jaargangen 1789, 1790 en 1791.

*Volgend openingsweekend, 24 en 25 september, is de Historische Drukkerij open tussen 13 en 17 uur.
Steenweg op Mol 84,
2300 Turnhout*

Gezocht: vrijwilligers

De Historische Drukkerij blijft stevig verder werken aan de toekomst. Wij gaan voor groei, maar dat is enkel mogelijk met een uitgebreider vrijwilligersploeg. Enkel op deze manier kunnen plannen verder uitgewerkt, versterkt en gerealiseerd worden.

Heb jij interesse in het grafische verleden? Ben je niet bang om bezoekers op een aangename manier deze boeiende geschiedenis te vertellen?

Of wil je de werking van de Historische Drukkerij ondersteunen en bijvoorbeeld de balie bemannen (m/v) gedurende één dag of één weekend per maand?

Dan ben jij diegene die wij graag in ons vrijwilligersteam opnemen.

Interesse? Neem dan contact op met Herwig via volgend mailadres:

info@historischedrukkerij.be

Bezoek de tentoonstelling !

Openingsweekends 2011

24 en 25 september

22 en 23 oktober

26 en 27 november

Telkens open van 13 tot 17 uur.
Vrije toegang

HISTORISCHE DRUKKERIJ TURNHOUT
Steenweg op Mol 84 – 2300 Turnhout
Telefoon: +32 (0) 14 42 00 34
e-mail: info@historischedrukkerij.be
www.historischedrukkerij.be